

*Леоненко Н.А. д.держ.упр., доц. НУЦЗ України, м. Харків
ORCID: 0000-0002-1498-0391*

*Leonenko N. Doctor in Public Administration, Associate Professor,
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF ENSURING NATIONAL SECURITY

Наукова стаття присвячена дослідженню правового регулювання забезпечення національної безпеки в контексті зарубіжного досвіду. У статті з урахуванням комплексного науково-методологічного аналізу висвітлені окремі особливості правового регулювання національної безпеки у різних країнах світу. Зарубіжний досвід свідчить, що державні органи відіграють вирішальну роль в координації дій суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки. Пріоритетним напрямком стає вдосконалення законодавства, що встановлює відповідальність за правопорушення, розробка та законодавче закріплення переліку правопорушень та видів відповідальності в сфері національної безпеки. Проаналізовано міжнародні стандарти правового забезпечення національної безпеки. Окреслено перспективи запозичення позитивних надбань зарубіжної практики для подальшого використання її в українських реаліях сьогодення.

Ключові слова: *національна безпека, національні інтереси, правове регулювання, конституційний лад, територіальна цілісність, міжнародне співробітництво.*

The scientific article is devoted to the study of legal regulation of national security in the context of foreign experience. In the article, taking into account a complex scientific and methodological analysis, certain features of the legal regulation of national security in different countries of the world are highlighted. Foreign experience shows that state bodies play a decisive role in coordinating the actions of subjects in the field of ensuring national security. The priority direction is the improvement of legislation that establishes responsibility for offenses, development and legislative consolidation of the list of offenses and types of responsibility in the field of national security. International standards of legal support for national security have been clarified. The prospects of borrowing positive assets of foreign practice for their further use in the Ukrainian realities of today are outlined.

Keywords: national security, national interests, legal regulation, constitutional system, territorial integrity, international cooperation.

Постановка проблеми. Національна безпека – це основний напрямок діяльності держави, що забезпечує захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від широкого спектру зовнішніх та внутрішніх загроз. Національна безпека є показником стану суспільства і держави, в якому захищено найважливіші соціально-правові цінності.

У сучасному світі забезпечення національної безпеки є однією з умов для збереження національних цінностей, конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету держави. Національна безпека функціонує через систему різноманітних відносин між особою і суспільством, між громадянином і державою, між суспільством і державою, між різними державами. Отже, національна безпека – це стан внутрішніх і міждержавних відносин, що визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій, прав та свобод людини та громадянина, основних цінностей та інтересів суспільства й суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-практичних аспектів національної безпеки присвячені роботи вітчизняних вчених О. Бодрука, А. Качинського, В. Крисаченка, С. Пирожкова, Т. Стародуб, О. Шевченка, водночас проблеми правового регулювання забезпечення національної безпеки в контексті зарубіжного досвіду вченими не розглядались, що й зумовило науковий інтерес авторки.

Завдання дослідження. Мета даної статті полягає у необхідності вивчення практики публічно-правового забезпечення національної безпеки у зарубіжних країнах світу для подальшого використання її позитивних надбань в українських реаліях сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Національна безпека – складна багаторівнева система. Вона складається з ряду підсистем. Кожна з них унікальна, самостійна, має власну структуру та логіку розвитку. Серед основних підсистем – індивідуальна особистість, соціальна група, суспільство, держава, нація. Декілька з них відіграють особливу роль у системі національної безпеки. Наприклад, людина є однією з основних елементів інших підсистем національної безпеки та справляє на них певний вплив. Держава через свої функції уряду і національної оборони виступає як зв'язуюча ланка між внутрішнім та іноземним аспектами національної безпеки. Система національної безпеки, у свою чергу, сама по собі є елементом макросистем вищого порядку: регіональних та глобальних взаємозв'язків країн та їх відносин зі світовим докільям.

Таким чином, національна безпека – це система зв'язків та відносин між індивідуумом, соціальною групою, суспільством, державою та нацією. Запобігаючи та протидіючи внутрішнім та зовнішнім загрозам, вона забезпечує їх стабільне існування, життєві потреби, здатність до саморозвитку та прогресу.

Одним із лідерів світу у сфері забезпечення національної безпеки є США. Стратегія національної безпеки США передбачає захист нації, територіальної цілісності і способу життя, а також виконання широкого кола заходів: розширення воєнних альянсів, реалізації програми «Партнерство заради миру», міжнародне співробітництво з Україною, зміцнення правил контролю над озброєннями, створення багатонаціональних коаліцій для боротьби з тероризмом, корупцією, злочинністю і наркобізнесом тощо. Крім того, ключовим елементом Стратегії національної безпеки США є розроблення методів посилення співробітництва, координації, єдності та згоди з питань найбільш ефективного використання дипломатичних і воєнних інструментів для формування міжнародної обстановки, проведення чіткого розмежування між розвідувальною, контррозвідувальною й оперативно-розшуковою діяльністю [1].

Визначальне місце у сучасній системі забезпечення безпеки США посідає Рада національної безпеки, створена у липні 1947 р. на підставі Закону «Про національну безпеку» задля зміцнення інституту президенства, поліпшення координації у сфері зовнішньої політики та оборони країни. Рада національної безпеки є координуючим та контролюючим органом, до якого інкорпоровані представники всіх відповідальних агентств та установ вносять пропозиції певних рішень, які пізніше лягають в основу політики в галузі національної безпеки [2].

Рада національної безпеки США здійснює свою діяльність під головуванням Президента, секретаря Ради національної безпеки та мережі структур, що безпосередньо залучені до процесу реалізації рішень.

На засідання Ради національної безпеки США залучаються також регулярні учасники (постійні та непостійні члени Ради), серед них: віцепрезидент (постійний), державний секретар (постійний), Міністр оборони (постійний), Радник із національної безпеки (непостійний), а також Міністр фінансів (непостійний).

До основних пріоритетів по зміцненню національної безпеки США належать:

- вжиття заходів заради збереження територіальної цілісності та демократії;
- створення сильного і стабільного Тихоокеанського співтовариства;
- підтримка США як лідера щодо здійснення заходів у зміцненні миру в глобальному масштабі;

- посилення співробітництва в області протидії новим загрозам безпеці, для подолання яких замало односторонніх заходів [1].

Отже, однією з особливостей американської системи забезпечення безпеки є розроблення двох принципових підходів, один з яких пов'язує національну безпеку з могутністю держави, що і створює ресурс захисту безпеки, а другий ставить на перше місце міжнародну співпрацю, як створення умов гарантування національної безпеки [5].

Система забезпечення національної безпеки Німеччини передбачає забезпечення миру, свободи і незалежності країни, заснована на національних ідеалах та інтересах, історичному досвіді з урахуванням обставин, що змінюються у світі. Питанням забезпечення національної безпеки Німеччини займається Федеральна Рада безпеки.

Систему органів безпеки Німеччини становлять:

- федеральна розвідувальна служба і відомство розвідки бундесверу;
- органи контррозвідки (відомство по охороні Конституції, відомство по охороні Конституції в землях, воєнна контррозвідка, спеціальні підрозділи і групи прикордонної охорони МВС, особливі формування Відомства кримінальної поліції у федерації і землях, служби безпеки Міністерства економіки) [1].

Особливістю системи національної безпеки Німеччини є та обставина, що, крім державних органів, які уповноважені здійснювати функції забезпечення національної безпеки, до неї входять і органи безпеки недержавних великих компаній Німеччини.

Контроль за діяльністю служб, уповноважених на здійснення захисту держави, здійснює:

- парламент (комісії Бундестагу);
- урядовий контроль (Федеральний Канцлер, Федеральна Рада безпеки, Відомство Федерального Канцлера, уповноважений по координації діяльності спеціальних служб);
- федеральний уповноважений по захисту даних осіб;
- постійний міжвідомчий комітет із питань безпеки в спецслужбах і відповідні відомчі комітети та відділи в МВС і Міністерстві оборони [2].

Законодавство Німеччини визначає низку принципів організації системи органів, що забезпечують безпеку:

- розподіл функцій розвідувальних, контррозвідувальних і поліцейських органів;
- обов'язковість визначення законом завдань і компетенції кожного органу, а також оперативних методів і засобів, якими він може користуватися;
- здійснення розвідувальної і контррозвідувальної діяльності відокремлено від оперативно-слідчої;
- механізм по забезпеченню координації всіх органів, що забезпечують

безпеку держави, – наявність спеціальних органів і нормативно-правової бази;

- система парламентського і урядового контролю за діяльністю спецслужб, яка перевіряє, чи діє вона в рамках законодавства і сприяє тому, щоб зовнішня безпека забезпечувалась розвідувальними органами, а внутрішня – контррозвідувальними і поліцейськими органами [1].

Серед світових держав Франція має одну із найдосконаліших систем забезпечення національної безпеки, яка розглядає національну безпеку з позицій національних інтересів, а не політичних програм правлячих партій, що дало б змогу зміцнити систему національної безпеки держави, відокремивши її від політичних обставин у країні.

Серед основних засад системи національної безпеки Франції є забезпечення повноцінного та чіткого функціонування усієї вертикалі органів державної влади та залучення висококваліфікованих спеціалістів на державну службу [4].

Головним напрямом розвитку системи національної безпеки Франції стали: збереження та еволюція голлізму, співробітництво зі США, оновлення заходів реагування держави на сучасні форми загроз та ризиків, адаптація держави до нового геополітичного світоустрою та синхронізація обороноздатності держави відповідно до вимог нової геополітичної епохи.

Теоретичний аналіз та планування розвитку системи національної безпеки Франції на рівні загальнодержавної доктрини (Біла книга) дали змогу посилити науково-практичну складову в частині механізму гарантування національної безпеки, надали потужного імпульсу до покращення точкового експертного аналізу нових викликів та загроз французькій національній безпеці [4].

На особливу увагу заслуговує система національної безпеки Польщі, яка шляхом реформ та інтеграції в Європейський Союз та НАТО змінила систему радянських гарантій безпеки у межах Організації Варшавського договору на вступ до НАТО як запоруку національної безпеки.

Забезпечення національної безпеки Польщі визначає наступні напрями:

- зосередження стратегічних зусиль – забезпечення безпеки громадян, територіальна цілісність держави, підтримка країн-союзників, участь у реагуванні на загрози за межами союзницьких територій;

- посилення ролі ООН, підвищення ефективності регулювання в галузі контролю над озброєнням та роззброєнням, у тому числі заходів щодо зміцнення довіри та безпеки, відновлення ролі ОБСЄ на регіональному рівні [3].

У Конституції Польщі визначено роль Президента у сфері безпеки та надання йому права створювати новий державний орган – Рада національної безпеки, а також призначати та звільняти її членів (без погодження з Голо-

вою Ради міністрів). Рада національної безпеки є дорадчим органом і не уповноважена приймати будь-які рішення. Права Ради національної безпеки обмежені до розгляду й оцінювання основних засад безпеки, зовнішньої політики, стратегічних проблем національної безпеки та проєктів її стратегії, оборонної доктрини, напрямків розвитку Збройних сил, інших проблем, які стосуються підготовки системи забезпечення національної безпеки [1].

Рада національної безпеки Польщі опікується такими питаннями: визначення основних засад національної безпеки, принципи і засади міжнародної політики, розвиток збройних сил, проблеми внутрішньої безпеки, загрози внутрішній безпеці і засобів протидії їм [3].

Робочим органом Ради національної безпеки є Бюро національної безпеки, яке здійснює організаційне, технічне та фінансове забезпечення діяльності Ради національної безпеки. Керівник Бюро національної безпеки за посадою є Секретарем Ради національної безпеки і готує її засідання.

Залежно від змін геополітичної ситуації Польща має позитивний досвід у прийнятті стратегій національної безпеки та створення системи, в якій Президент і уряд відповідають за національну безпеку (згідно з Конституцією), але Бюро національної безпеки і Рада національної безпеки забезпечують координацію дій та загальне управління цією системою.

Висновки. Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що державні органи відіграють вирішальну роль в координації дій суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки. Пріоритетним напрямком стає вдосконалення законодавства, що встановлює відповідальність за правопорушення, розробка та законодавче закріплення переліку правопорушень та видів відповідальності в сфері національної безпеки.

Аналізуючи систему національної безпеки зарубіжних країн, можна зробити висновок, що система національної безпеки України потребує вдосконалення шляхом прийняття Концепції національної безпеки України, використання розвідки та контррозвідки для забезпечення конституційного ладу, територіальної цілісності та суверенітету нашої держави. Спроможність держави ефективно здійснювати забезпечення національної безпеки залежить від ефективною координації відомств, державних та недержавних установ, які забезпечують або сприяють забезпеченню національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Біденко А. Законодавчі аспекти управління національною безпекою за рубежом. Політичний менеджмент. 2006. № 3. С. 132–140.
2. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій. Методологія дослідження та забезпечення : Монографія. Х., 2006. 440 с.

3. Надобко С. В. Законодавство про банки і банківську діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Верховенство права – основоположний принцип правової держави: V наук. кругл. стіл молодих вчених, аспірантів та магістрів*, м. Харків, 20 грудня 2013 р.: зб. тез доп. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 102–103.

4. Пивоваров С.Ю. Модель національної безпеки і оборони Франції: можливості її адаптації до умов України : автореф. дис. канд. політ. наук: 21.01.01 / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. між-нар. безпеки. К., 2010. 20 с.

5. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки // Концептуальні та організаційно-правові засади. К., 2012. 55 с.

References:

1. Bidenko A. Legislative aspects of national security management abroad. Political management. [Zakonodavchi aspekty upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu za rubezhem. Politychnyi menedzhment]. 2006. No. 3. 132–140. Print.

2. Dzoban O. P. National security in the context of social transformation [Nacional`na bezpeka v umovax social`ny`x transformacij] / O. P. Dzoban // Research and Supply Methodology //: Monograph. – Kh., 2006. 440 p.

3. Nadobko, S. V. Legislation on banks and bank activity as object of administrative legal protection [Zakonodavstvo pro banki i bankivs'kudijal'nist' jak ob'ekt administrativno-pravovoy ohoroni]. Proc. of the rule of law – the fundamental principle of the constitutional state: The V sciences. кругл. table of young scientists, graduate students and masters [Verhovenstvo prava – osnovopolozhnij princip pravovoї derzhavi: V nauk. кругл. stil molodih vchenih, aspirantiv ta magistriv], HNU im. V. N. Karazina. Kharkiv: HNU im. V. N. Karazina, 2013. 102–103. Print.

4. Pyvovarov S.Iu. France's model of national security and defense: possibilities of its adaptation to the conditions of Ukraine. [Model natsionalnoi bezpeky i oborony Frantsii: mozhlyvosti yii adaptatsii do umov Ukrainy] [Tekst]: avtoref. dys. kand. polit. nauk: 21.01.01 / Rada nats. bezpeky i oborony Ukrainy, Nats. in-t probl. mizhnar. bezpeky. K., 2010. 20 p.

5. Sitnik G.P. Public administration in the field of national security [Derzhavne upravlinnya u sferi nacional`noyi bezpeky`] / G.P. Sitnik // Conceptual and organizational principles // K., 2012. 55 p.